

LEYLÂ HANIM DÎVÂNÎ'NDA LEYLÂ TİPLEMELERİ
LEYLA TYPES IN LEYLA HANIM'S DIVAN

SAİT YILTER

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature,

syltr71@gmail.com.

<https://orcid.org/0000-0003-3741-5712>.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-9, Aralık-December 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 10.07.2024
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 28.10.2024
Sayfa-*Pages*: 49-70.

Atf/Citation: Yilter, Sait, (2024), "Leylâ Hanım Dîvânî'nda Leylâ Tiplemeleri" *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/2: 49-70.

LEYLÂ HANIM DÎVÂNI'NDA LEYLÂ TİPLEMELERİ

Sait YILTER*

Öz

Klasik Türk şiiri, toplumu çepeçevre kuşatan sosyo-kültürel bir birikimdir. Bu nedenle şiir incelemesi yapılırken sadece metin değil, aynı zamanda şairin kendisi, yaşanan coğrafya, din ve inanışlar, kültürel unsurlar da dikkate alınmalıdır. Klasik Türk şiirini daha iyi anlamak için şairin toplumu oluşturan bireylere bakış açısını sağlam bir şekilde tespit etmek gerekmektedir. Şiirdeki kelimeler ve kavramlar ile tip ve şahsiyetler ayrılmaz bütün oluşturmuştur. Şiirin/şairin iç dünyasına ulaşmak için bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir. Klasik şiirde âşık tipinin cinsiyeti genellikle belirsizdir. Erkek divan şairlerinin çoğu nedeniyle âşık tipi genellikle erkek şeklinde algılanmıştır. Bir kadın divan şairi olarak Leylâ Hanım da âşık tipiyle karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmada genellikle Leylâ Hanım Divânı'ndaki mahlas beyitlerinden yola çıkılarak Leylâ tipinin hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Leylâ tipi/shahsiyeti ön planda tutulmuş, diğer kadın şairlerinin şiirlerindeki rol ve tip geçişlerine örnek olabilecek beyitlere de özellikle yer verilmiştir. Leylâ Hanım, Divânı'nda özellikle mahlas beyitlerinde- bir şahsiyet olarak kendisinden bahsetmiş, klasik şiir anlayışına uygun tiplerden yeri geldikçe faydalanmıştır. Leylâ Hanım, bir kadın olması nedeniyle tiplere seçiminde karmaşık bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Leylâ ve Mecnûn mesnevisindeki Mecnûn erkek iken yeri geldikçe Leylâ Hanım, Mecnûn tipini de üstlenmiştir. Şair divanında âşık, maşûk, kul, rind, peyrev, derviş gibi tiplerle kendisini ifade etmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Leylâ Hanım, Divân, tipler, şahsiyetler, âşık tipi.

LEYLA TYPES IN LEYLA HANIM'S DIVAN

Abstract

Classical Turkish poetry represents a socio-cultural accumulation that surrounds society comprehensively. Therefore, when analyzing poetry, it is crucial not only to focus on the text itself but also consider the poet, the geography, the religious beliefs, and the cultural elements that influenced the work. To gain a better understanding of Classical Turkish poetry, it is essential to firmly establish the poet's perspective on the individuals who comprise society. The poems' words, concepts, and character types form an inseparable whole. To reach the inner world of the poem and the poet, a holistic approach is necessary. In classical poetry, the gender of the lover figure is often ambiguous. Due to the predominance of male divan poets, the lover figure is generally perceived as male. As a female divan poet, Leyla Hanım also engages with the lover archetype in her poetry. This study aims to determine the meanings ascribed to the figure of Leyla, particularly through an analysis of the pseudonym couplets (mahlas beyits) in Leyla Hanım's Divan. The focus has been on the figure/personality of Leyla, and selected couplets from other female poets that exemplify the role and transitions of characters in their poetry have also been highlighted. In her Divan, especially in the pseudonym couplets, Leyla Hanım speaks of herself as a distinct figure and occasionally employs character types consistent with the classical poetry tradition. Due to her status as a woman, Leyla Hanım was compelled to make complex choices in her selection of character types. While Majnun in the Leyla and Majnun Masnavi is

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, syltr71@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3741-5712>.

male, Leyla Hanim occasionally assumes the role of Majnun as well. The poet expresses herself through archetypes such as the lover, the beloved, the servant, the libertine (rind), the disciple (peyrev), and the dervish within her divan.

Keywords: Leyla Hanim, Divan, character types, personalities, lover archetype.

Giriş

Köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatı dil, din, mitoloji, coğrafya ve halk bilimi gibi etmenlerle varlığını sürdürmüş bir kültür hareketidir. Kültürel ve ekonomik yapı, farklı milletlerden etkilenme, gelenek ve görenekler klasik Türk şiirini şekillendirmiştir. Şairler, bu geniş kültür hazinesine yaslanarak eserlerini oluşturur. Müellif eserini yazarken kendi hayatındaki enstantanelerden yararlandığı gibi soyut kavramlar havuzundan da beslenir; duygu, düşünce ve hayallerini gerçek veya hayali kişilikler üzerinden anlatma yoluna gider. Mecazlarla yüklü bir dile sahip olan klasik Türk şiirini hakkıyla anlamak için şairin eserini oluştururken idealize ettiği tip ve karakterleri iyi tanımak ve bilmek gerekmektedir.

Klasik Türk şiirinin zenginliği yararlandığı kaynaklar vasıtasıyla oluşmuştur. Türkler diğer milletlerle olan etkileşimleri neticesinde köklü bir bilgi birikimine, kültür ve medeniyete sahip olmuşlardır. Efsanevi şahısların eserlerde fazlaca yer alması, klasik şiirin en önemli kaynağının insan olduğunun göstergesidir (Yekbaş 2010: 281-283). Türk, Arap, Fars kökenli şahsiyetlerin dışında başka kültür ve milletlere ait şahsiyetler de divanlarda kendilerine yer bulmuştur. Klasik Türk edebiyatı, dinî, mitolojik ve tarihî temellere dayanan bir zenginliğe sahiptir. Divânlarda ve mesnevilerdeki hikâyelerin şahıslar kadrosunda, yüzyıllar boyunca toplum tarafından benimsenmiş tip ve şahsiyetlere yer verildiği görülmektedir. Şair, yaşadığı hayattan ve kişilerden etkilenerek eserini oluşturup yorumlamıştır (İlhan 2016: 83).

Sembolik bir dile sahip olan Osmanlı sahası klasik Türk şiirinde şairler, duygu ve düşüncelerini dile getirmek için çoğu zaman tiplerden yararlanmışlardır. Her toplumun değerler yapısı, gelenek ve normları farklı olduğu için “tip” de her toplumda farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Tiplerin genel olarak her toplumda “benzetme” unsuruyla birlikte kullanıldığı görülmüştür. Çelik (2020: 304), tipleri şu şekilde tanımlamıştır: “*Sahip olduğu tüm özellikler zaman içerisinde vücut bulan ve tipleşme süreci tamamlandıktan sonra, adı zikredildiği zaman insanların zihninde büyük oranda aynı değer ve ortak özelliklerin canlandığı kişi ya da kişiler olarak tanımlayabileceğiniz tip/tipler, aslında toplum içinde yaşamış olan veya yaşamakta olan canlı varlıklardır.*”

Bahsettiğimiz şahsiyetler gerçek hayatta var olan, belli bir zamanda yaşamış insanlardır. Tip ve şahsiyetler gerçek hayatta yaşamış insanların yansıması durumunda olan idealize edilmiş, sembolleşmiş kişilerdir. Tipin oluşması uzun zaman gerektirir. Tip, bu süreç içerisinde toplumun temel değerlerini de üzerinde taşır (İlhan 2016: 83).

Genel hatlarıyla Osmanlı kültür dünyasında tip kavramı üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır: âşık-meddah (şairin kendisi), ma’şûk (sevgili), memdûh (övülen). Yıllarca İran ve Osmanlı şairleri bu üç temel tip üzerinden eserlerini oluşturmuşlardır. Temel tipler

dışında divânlarda rind, hâce, zâhid, müddeî, rakîb vb. tipler de şahıslar kadrosunda yer almıştır (Şentürk 1995: 1-2).

Tip'in genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: “Karakter özellikleri bakımından sabit olması, toplumun hafızasında yer edinmiş olması, yaşanmışlık sürecini barındırmış olması, tarihsel ve kültürel zaman akışını yaşamış olması” (Çelik 2020: 307). Bu ölçütler göz önünde bulundurulduğunda belli bir karakter ve rol kalıbını üzerine almış kişilere “tip” denilebilir.

Tip ve şahsiyetler tespit edilirken yazarın yaşadığı çevre, dönem, inanç özellikleri ve kültürel değerler göz önünde bulundurulmalıdır. Tipler, olumlu veya olumsuz olarak toplumdaki değer yargılarını karşılayacak biçimde karşımıza çıkmaktadır (İlhan 2016: 83).

1. Divânlarda Kadın Şahsiyetler

Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı'da erkekler dış dünyaya hâkim bir konumdadır. Kadınlar ise ev işlerine ve çocuklara bakmakla iç dünyaya dönük bir hayat sürmüşlerdir. Osmanlı toplumundaki bu hayat tarzı edebiyata da doğrudan yansımış durumdadır. Bu sosyolojik yapı erke dayalı bir divân şiirinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kadın, Osmanlı toplumunda arka planda kalsa da bu durum 18. yüzyılda değişmeye başlamıştır.

“18.yüzyıl Osmanlı-Türk kadını, İstanbul'da ve diğer gelişmiş şehirlerde oldukça rahat ve serbest bir hayat yaşamaktaydı. Her zaman olduğu gibi alışveriş etmekten, özellikle kuyumcu, ayakkabıcı gibi ticaret yerlerinden gezmekten hoşlanmaktaydılar. Cuma günleri Eyüp Sultan'da kurban kesmek veya zaman zaman kafileler hâlinde mevlit toplantılarına gitmek çağın yaygın âdetleriydi. Kâğıthane, Göksu gibi gezinti ve eğlence yerlerinde onları sık sık görmek mümkündü” (Cebeci 2009: 53).

Asırlar boyunca etkili olan divan şiirinde kadın şair sayısı oldukça azdır. Kadın divân şairlerinin sayısı az olsa da gazellerde söyleyiş bakımından erkek şairlerden farklı bir üslup kullanılmamıştır. Bu durum mesnevilerde doğrudan kadın tip ve şahsiyetler olarak görünür hâle gelmiştir. Hemen her olay ve hikâyenin içinde bu kadın tip ve şahsiyetler yer alır. Tunç (2010: 226), tarihî kişiler ve tipler üzerine yaptığı araştırmalarında yirmi üç kadın şahsiyet tespit ettiğini belirtmiştir: Âsiye, Ayşe, Azrâ, Belkıs, Fâtıma, Dilârâm, Gülşâh, Hacer, Hatice, Havvâ, Hurşîd, Kaydâfe, Leylâ, Meryem, Nevbahâr, Nigîsâ, Râbia, Şîrîn, Ümmühânî, Vîs, Zerkâ-ı Yemâme, Zühre ve Züleyhâ.

“Bunlardan dinî kişilikler olarak; Firavun'un eşi ve Hz. Musa'ya büyüten Âsiye, makamı yüce kadınlardan olmasıyla; Hatice ve Ayşe, faziletleri yanında Hz. Peygamber'in eşi sıfatıyla; Fâtıma, Hz. Peygamber'in en sevdiği kişi ve kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hasan ve Hüseyin'in anneleri olması dolayısıyla; Belkıs, Hz. Süleymân'la ilgili kıssasına telmihle; Hacer, oğlu İsmail ve Zemzem'in lütfedilmesi sebebiyle; Havvâ, Hz. Âdem'le birlikte ilk insan oluşu ve şeytanın hilesine kanarak cennetten kovuluşlarıyla; Meryem, Cebrail'in

üfürdüğü ruhla hamile kalması, Hz. İsa'yı doğurması; Râbia, veliliğine işaretle; Ümmühânî, miraç vesilesiyle anılmaktadırlar” (Tunç 2010: 226-227).

Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde kadın tipler olarak Gülşah, Leylâ, Züleyhâ, Hurşid, Nevbahar, Vîs vb. kahramanlar yer almaktadır. Divan şairlerinin gazellerinde de telmih yoluyla ideal sevgili tipi olarak bu kahramanlara yer verdikleri görülür.

“Gazellerdeki vefasız sevgili, burada kadın kişiliği ve güzelliği ile karşımıza çıkar, vefalıdır, âşığa sadık ve bu uğurda namusunu ispatlamış bir kadındır. Âşığı kadar, âşığına âşıktır. Ona kavuşmak için ve kavuşuncaya kadar karşılaştığı tüm zorluk ve kötülüklerin üstesinden gelir. Olayların merkezinde yer alan, özgürce dile getirilen bu sevgili olan kadın, güzel, iyi kalpli, vefalı, sadık, kurnazca zeki, yetenekli, namuslu, vahşi doğa zorluklarının üstesinden gelen, kadın için toplumsal tuzaklar olan kötü erkeklerle baş eden, hatta âşığının yerine savaşıcak kadar güçlü olan bu kadınlar, gerçek kadın olmayıp kurmacalaştırılan kadındır” (Tezcan 2012: 108).

Bu çalışmamızda Leylâ Hanım Divânı’nda Leylâ tipinin nasıl ele alındığı verilen bilgiler ışığında incelenecektir. Çalışmamız sırasında Leylâ tiplerini ile ilgili seçilen beyitler, bentler ve manzumeler Mehmet Arslan’ın Kitabevi yayınları arasında 2004 yılında çıkmış olan “Leylâ Hanım Divanı” isimli çalışmasından alınmıştır.

1.1. Leylâ Tipi

“Leylâ” veya “leylî”, Arapça “leyl” kelimesinden türetilmiştir: “Yatılı; geceye özgü” (Akalin vd. 2011: 1584); “geceye mensup ve müteallik, gece vakti vaki olan; gece kalınan, içinde yatılan, gece dahi kalan” (Şemseddin Sami 1996: 1250); “çok karanlık gece, argoda tatlı sarhoş, çok âşık kimse” (Ayverdi 2010: 742-743); “çok koyu veya siyah; sarhoşluğun ilk dumanları, özellikle şiirde güzelliğiyle bilinen bir kadın ismi” (Redhouse, 2001: 1468); “Arabî ayların son gecesi, geceye özgü, hüznü, kadın ismi, Leylâ ve Mecnûn hikayesindeki kahraman” (Nas 2017: 252). Mazmun ve imge şiirde temel yapıyı oluşturan unsurların başında gelmektedir. Bu iki önemli ögenin ortak noktası, ortaya çıkan kelime ve kelime gruplarının gerçek anlamı dışında kullanılıyor olmasıdır. Klasik Türk şiirinde varlığını sürdüren Leylâ mazmunu pek çok şairin şiirinde kadın kahraman olarak yerini almıştır (Nas 2017: 252). Leylâ, klasik şiirde kadını temsil eden ve önde gelen tiplerden biridir.

2. Leylâ Hanım Divânı’nda Leylâ Tipleri

Doğum tarihi tam olarak bilinmese de 19. yüzyılın önemli kadın divan şairlerinden biri olan Leylâ Hanım’ın İstanbul’da dünyaya geldiği bilinmektedir. Lirik tarzda şiirler yazan şairin dili günlük konuşma dilinden uzak değildir. Şiirlerinde tasavvufî ile ilgili kavramlara yer verse de tasavvufî bir derinlik yoktur. Kaynaklarda Leylâ Hanım’ın özgür ruhlu ve eğlenceye düşkün olduğu ve bu özelliğinin şiirlerine de yansıdığı belirtilmiştir (Yilter 2020: 341). Leylâ Hanım 6 Aralık 1847 tarihinde İstanbul’da vefat etmiş, Galata Mevlevihanesi’nin haziresine gömülmüştür.

Leylâ Hanım, genellikle Divân'ının mahlas beyitlerinde kurgusal kişiliğini öne çıkarmış, kendi bakış açısıyla Leylâ tiplmeleri oluşturmuştur. Eserin geneline bakıldığında Leylâ tipinin birbirinden farklı anlam ve şekillerde kullanıldığı söylenebilir. Çalışmamızın başında da bahsettiğimiz gibi tip kavramı, toplumun değer yargılarını üzerinde taşıyan, idealize edilerek sembolleştirilen kişiliklerdir. Bir şahsiyetin tip olabilmesi için toplum tarafından benimsenmiş ve üzerinden uzun zaman geçmiş olması gerekmektedir. Leylâ Hanım da divanında Leylâ için birbirinden farklı tiplmeler kullanmıştır. Kendi adını daha çok tarih manzumeleri, kaside, gazel vb. nazım şekillerinde mahlas olarak kullanmıştır. Gazel, muhammes, tahmis vb. nazım şekillerinde ise kendi adıyla birlikte farklı tiplmeleri divanında kullandığı görülmektedir. Şairin, kendi adının dışında Leylâ tipini; siyah saç, mesnevi kahramanı Leylâ veya Mecnûn, sevgili, âşık, rakip, kul, peyrev ve rind anlamlarıyla kullandığı görülmektedir.

2.1. Bir Şahsiyet Olarak Leylâ Hanım

Şairler mahlas beyitlerinde çoğu zaman şiirlerinin güzelliğinden, şairliğinin gücünden, beğendiği veya beğenmediği şairlerden, gündelik hayata bakış açısını dile getirdiği sözlerinden, inançlarından, amaçlarından, kısacası bir şahsiyet olarak kendilerinden bahsetmişlerdir.

“Şairler mahlaslarını seçerken, seçtikleri mahlasların anlam itibariyle değişik ve dikkat çeken bir isim olmasına itina ederler. Mahlas seçiminde mahlasların şiir ve edebiyatla ilgili isimler, tasavvuf terimleriyle ilgili isimler veya divan şiirinin kültür unsurlarından istifade edilerek alınan isimler olduğu görüldüğü gibi, kişilerin psikolojik özelliklerini yansıtan mahlasların da az olmadığı görülmektedir” (Birici 2010: 89).

Şairlerin mahlasları -Leylâ Hanım'da olduğu gibi- doğrudan kendi ismi olduğu gibi başka şairlerle karıştırılmamak için seçilen bir takma isim de olabilmektedir. Mahlaslar şairler için bir marka ismi olarak da görülebilir. Seçilen mahlasın bazen ismiyle veya ismine yakın, bazen de dâhil olduğu ailenin lakabına işaret etmesine, ses ve anlam bakımından kullanılışlı olmasına dikkat edilmiştir. *“Kişilerin, özellikle bazı zorlayıcı sebeplerden ötürü kullandığı birtakım adlarla, şiirde belli bir yer edinme, bilinme, tanınma amacıyla aldıkları ve kullandıkları mahlaslar arasında bariz bir fark olduğu aşikârdır”* (Yıldırım 2006: 17). Şairler, kendi isimlerini kullandığında isimlerinin çağrıştırdığı bütün anlamları azami derecede kullanma yoluna gitmişlerdir. Leylâ Hanım divanında -özellikle gazellerinin mahlas beyitlerinde- bir şahsiyet olarak kendi ismini kullandığı, doğrudan kendisinden ve hayata bakış açısından bahsettiği, dualarda ve övgülerde bulunduğu, tarihler düşürdüğü beyitler çoğunluktadır. Bu beyitlerde şairin ismini mahlas olarak kullandığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu tür beyitlerde Leylâ Hanım, tecrit ve tecahül-i ârif sanatlarından yararlanarak duygularını dile getirmiş, bizzat kendisinden bahsetmiştir.

“Leylâ'ya âh u nâleler itme didim didi

Ammâ ne çâre nâlelerim bî-sebeb değil” (G. 70/5)

Şair, bu beyitte tecrit sanatından yararlanarak sanki başkasının Leylâ Hanım'a nasihatlerde bulunduğu izlenimi vermiştir, şairin kastettiği kişi kendisidir. Leylâ'ya feryat edip inleme dedim ama ne çare ki beni dinlemedi. Garip Leylâ ne yapsın, benim inlemelerim sebepsiz değildir, dedi.

“Dehri gör mey yerine zehr içürür Leylâ'ya

Seyr it ey şûh-ı kamer-çihre hele meclise gel” (G. 71/5)

Şiirlerinde sıklıkla geçim sıkıntısı çektiğini ve kendisine velinimet aradığını açık yüreklilikle dile getiren Leylâ Hanım, klasik bir divan şairi gibi feleğe ve dünyanın bu müşkül hâllerine serzenişte bulunmuştur. Özgür ruhlu şair, devrin sultanlarının kerimleri ve kız kardeşleriyle iyi bir dostluk kurmuş ancak yine de bu sıkıntılarında kurtulamamıştır. Bu beyitte şairin bu durumuna bir gönderme vardır. Şu dünyaya (feleğe) bak (ki) Leylâ'ya şarap yerine zehir içirir. Ey ay yüzlü sevgili, hele meclise gel de (Leylâ'nın şu ibretlik hâlini) seyret! Leylâ Hanım bu dünyanın kendisine mey yerine zehir içirdiğini dile getirmiştir.

“Redd eyleme bâbîñdan o bî-çâreyi zîra

Leylâ seni vasf itmede şâ'irdir efendim” (G. 73/5)

Bu beyitte Leylâ Hanım, sevgilisinin evinin etrafında pervane olan, ne zaman kapısına varsa kovulan, kendisini büsbütün çaresiz hisseden bir âşık tipiyle karşımıza çıkmaktadır. İlk mısradaki sevgilisi tarafından azarlanıp reddedilme korkusu içinde olan Leylâ Hanım, ikinci mısradaki sevgiliyi övmeye mahir olduğunu ve böylece şairlik payesini hakettiği ifade etmiştir: Kapından o çaresizi (âşığı) geri çevirme, çünkü Leylâ seni övmeye şairdir, efendim. Leylâ şiirde bizzat kendisinden bahsederek sevgiliyi övmeye şöhretli bir şair olduğunu dile getirmiştir.

“Tâ rûz-ı elestden beridir bilme misiñ âh

Leylâ saña biñ cân ile ‘âşıkdır efendim” (G. 74/6)

Şairin bin can ile âşık olduğunu belirttiği bu beyitte kendisinden bahsettiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Şair, elest meclisinden beri sevgilisiyle kaderlerinin bin can ile birbirine bağlandığını dile getirmiştir. Oysa sevgili bunu unutmuş görünmekte veya bilmezlikten gelmektedir. (Ey sevgili) Allâh'ın bütün ruhları yaratıp bir araya getirdiği günden beri Leylâ sana bin can ile âşıktır, bunu bilmez misin? Bu beyitte “efendim” sözüyle şair, sevgilinin bendesi olduğuna ve aralarında efendi-köle ilişkisi bulunduğuna işaret etmektedir.

“Zulmi çok itdiñ bugün Leylâ'ya ey şâh-ı cihân

Rûz-ı mahşerde seniñle eylesün bahs-i ‘azîm” (G. 75/6)

Âşık için sevgili dünyanın en güzel, en aziz ve en muhterem padişahı konumundadır. Gücü elinde bulduran bu şâh-ı cihân sevgili, Leylâ'ya ilgi göstermeyip onu yokmuş gibi davranarak, başkalarına yüz göstererek, kapısından kovarak zulmetmektedir. Leylâ Hanım, ikinci mısradaki klasik şiir anlayışına aykırı olarak vâsuht aşk anlayışına dönmüş, sevgiliyle mahşer günü hesaplaşacağını dile getirmiştir: Ey cihan

şahı olan sevgili, Leylâ'ya bugün/bu dünyada çok zulmettin! Mahşer günü seninle yüzleşmemiz, ettiğin bu zulmü konuşmamız kaçınılmaz bir durumdur.

“O rütbe nâle vü âhımla medhûş oldum ey Leylâ

Soyundum hân-kâh-ı ‘aşka ammâ ney nemîdânem” (G. 76/5)

Şair, bu beyitte tecrit sanatına müracaat ederek başkasına seslenmiş gibi bir tavır takınmıştır. Âşık, o derece âh edip inlemiştir ki âdeta dehşete düşmüştür. Bu hâliyle aşk dergâhına soyunmuş ancak neyin ne olduğunu da bilmediğini ifade etmiştir. Leylâ Hanım; Mevlvî dergâhına intisap ettiğini ve Mevlânâ, Şeyh Gâlib gibi tarikat büyüklerine büyük sevgi beslediğini samimiyetle dile getirmiştir. Beyitte geçen “ney nemîdânem” sözü de şairin Mevlânâ'ya ve Mevleviliğe olan muhabbetini göstermektedir.

“Tâze güftârımı ağyâra virüp de Leylâ

Kendimi mashara-i nâs idemem sultânım” (G. 77/5)

Şairler genellikle şî'r-i âbdâr, şî'r-i ter, şî'r-i sebz, tâze güftâr, vb. ifadelerle şiiire yenilik ve tazelik getirdiklerini söylemişlerdir. Leylâ Hanım da “tâze güftâr” sözüyle şiiire yenilikler getirdiği, kimselerin söylemediği sözleri söylediği ve iyi bir şair olduğu iddiasındadır. Bu beyitte şairin “tâze güftâr”dan kastı ise şiiirden ziyade sevgiliye söylenecek yeni sözlerdir. Bir âşık edasıyla şair, sevgilisine “sultanım” diye seslenerek kendisine söylemek istediği yeni sözlerinin olduğunu ve bunları başkalarına söyleyip de kendimi insanların maskarası hâline getirmek istemiyorum, demiştir. Şair bu beyitte sevgiliye söyleyecek yeni sözlerinin olduğunu, ancak başkalarına bu sözleri söyleyerek dillere düşmek istemediğini dile getirmiştir.

“Var ise ma ‘zûr ola şî ‘rimde bir iki sakat

Sîne-i mecrûhumuñ âsârıdır Leylâ benim” (G. 79/7)

Klasik şiiirin parlaklığını yitirmeye yüz tuttuğu asrın son parlak yıldızlardan biri olan Leylâ Hanım, iyi bir şair olduğunu dile getirmiş olsa da daima haddini bilen bir kişilik olarak meydana çıkmıştır. Şair, şiiirlerinde kusurların olduğunu kabul etmiş ancak bu hâliyle mazur görülmesini istemiştir. Şiiirindeki bu küçük kusurların yaralı kalbinin eserleri olduğunu samimi bir dille ifade etmiştir.

“‘Arz itmege yok tâkatim ahvâlimi Leylâ

Dil-dâr ile Beykoz'da geziüp hayli yoruludum” (G. 82/7)

Mahallî unsurlarla oluşturulmuş olan bu beyitte şair, farklı bir âşık tipiyle kendini anlatma yoluna gitmiştir. Leylâ Hanım'ın bu beyti üslup, duygu ve konun bakımından Nedîm'in şarkı ve gazellerini andırmaktadır. Leylâ Hanım, sevgiliyle İstanbul'un semtlerini tıpkı Nedîm gibi çapkın bir edayla adım adım gezip dolaşmış, bir hayli yorulmuş, hâlini anlatmaya mecalinin kalmadığını yine samimi bir şekilde dile getirmiştir. Leylâ Hanım'ın yaşadığı dönemde Beykoz bir mesire yeridir ve şair devrinin sosyal yaşantısını yeri geldikçe şiiirlerine yansıtmıştır.

“Râfizi'dir diseler de ne gerek Leylâ'ya

Yine evrâdı anıñ subh u mesâ Haydar'dır” (G. 40/5)

Leylâ Hanım, Yeniçeri Ocağı'nın lağvedildiği dönemde yaşamıştır; başkaları Leylâ Hanım'a "Râfîzî" deseler de şair bunu umursamamaktadır. Şair bu konuda kınansa da gece gündüz dilinde Haydar-ı Kerrâr (Hz. Alî) isminin olduğunu ifade etmiştir. Şair bu beyitte yaşantısı ve inancıyla kendine has bir tavır sergilemiş, şahsiyetini ortaya koymuştur.

“Terahhum kıl soyundur hânkâh-ı ‘aşka Leylâ’yı

Ola tâ Hazret-i Monlâ'ya mahrem yâ Resûlallah” (Na't, 103/6)

Leylâ Hanım bu beyitte Hz. Mevlânâ ve Hz. Resûlallah'tan merhamet dilemekte, aşk dergâhına kabul edilmek istediğini ifade etmektedir.

Bu bölümde Leylâ Hanım'ın özellikle mahlas beyitlerinde kendi iç dünyası hakkında değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Şair, yeri geldikçe kendisine nasihatlerde bulunmuş, bazı kusurları olmasına rağmen şiirini ve şairliğini övmüş, talihinden şikâyet etmiş, klasik şiir anlayışının dışında zulmeden sevgilisiyle ahirette yüzleşeceğini söylemiştir.

2.2. Âşık Tipinde Leylâ Hanım

Divan şairleri genellikle "âşık" tipiyle karşımıza çıkmaktadır. Hâliyle şiirler genellikle aşkla ilgili konularda yazılmıştır. Âşık daima ızdırap çeker çünkü aşkın gıdası ayrılık ve hüzünden ibarettir. Sevgilinin bir yan bakışı âşığın kendinden geçmesi için yeterlidir. Âşık sevgilisinden zulüm görünce hastalanıp yataklara düşer, aklını yitirecek duruma gelir. Klasik Türk şiirinde âşık için kararsız, perişan, sarhoş, sabırsız, çaresiz, kul, köle, zayıf, hasta, divâne, gönül ehli, Mecnûn, Ferhâd ve Hüsrev gibi birçok vasıf kullanılmıştır (İlhan 2016: 88).

Klasik Türk edebiyatında sınırlı sayıda kadın divan şairi vardır. Genellikle erkek şairler tarafından icra edilen ve belli kalıplara oturtulan bu şiir anlayışında ise "âşık" tipinin cinsiyeti belli değildir. Kadın divan şairleri, önceden çerçevesi çizilen ve mazmunlarla sabitlenen bu söyleyişe ayak uydurmuş; bu söylemin dışına pek çıkmamışlardır. Kadın şairler genellikle "âşık-maşûk-rakip" üçlüsündeki "maşûk" rolünün aksine "âşık" rolünü üstlenmişlerdir. Leylâ Hanım da divanında daha çok âşık tiplmesiyle karşımıza çıkar. Leylâ ve Mecnun mesnevisindeki "sevgili" tipindeki Leylâ'nın aksine şair "âşık" tipine bürünmüş, özellikle bazı mahlas beyitlerinde âşık tipiyle duygularını dile getirmiştir:

“Mekr-i ağyâra uyup dilden ferâmûş itdiñ âh

Söyle ey şâhım ne ‘isyân eyledi Leylâ saña” (G. 7/5)

Leylâ Hanım bu beyitte "âşık" tipiyle karşımıza çıkmış; "ey şâhım" sözü ile sevgiliye seslenmiştir. Sevgili, başkalarının (rakiplerinin) hilelerine uymuş, gönlünden geçenleri unutarak Leylâ'ya âh etmiştir. Leylâ Hanım, sevgilinin haksız yere âh etmesine anlam verememiştir.

“Hâb-ı râhatda idim yâr eşiğinde Leylâ

Yüzüm üstine beni reşk iderek itdi rakîb” (G. 14/6)

Leylâ Hanım: “Sevgilinin evinin kapısında rahat bir uykudaydım. Sevgili başkalarına yüz vermek suretiyle beni kıskandırdı, göz göre göre rakip konumuna düşürdü.” demiş; yine “âşık” tipiyle karşımıza çıkmıştır. Ancak sevgilinin başkasına ilgi göstermesiyle Leylâ Hanım, “rakip” pozisyonuna düştüğünü üzülenerek dile getirmiştir.

“Bu mezhebde ‘aceb lutfu mürüvvet yok mı ‘uşşâka

Virüp ağyâra yüz Leylâ’yı itdiñ cevr ile nâ-şâd” (G. 23/5)

Leylâ Hanım sevgiliye seslenerek, mezhebinizde acaba âşıklara bağışlama ve iyilik yok mudur, diye sormuştur. Sevgili başkalarına yüz vermiş, âşığı olan Leylâ’ya eziyet ederek haksızlık etmiş ve üzmüştür. Leylâ Hanım, bu beyitte sevgilinin acımasızlığını sorgulamıştır. “Âşık” tipini üstlenen şair, sevgilinin mezhebinde âşıklara eziyetin ve zulmün alışılmış bir durum olduğunu dile getirmiştir.

“Eyle Leylâ’ya terahhum itme ağyâra vefâ

Olmasun mâ-beynimizde vasl için ceng ü hiyât” (G. 51/5)

Ey sevgili, rakiplere vefa gösterip iyilik etme, Leylâ’ya merhamet et, acı! Sevgiliye kavuşmak için aramızda kavga ve savaş olmasın. Leylâ bu beyitte âşık tipiyle arz-ı endam etmiş, sevgiliyi başkalarına yüz göstermemesi için uyarmıştır.

“Dün yine Leylâ’ya bir söz söyledi mahfice yâr

Bu sözi benden yaña hazz eyledim ammâ ne ha” (G. 52/5)

Leylâ Hanım, sevgilisinin dün yine kendisine gizlice bir söz söylediğini, bu sözden inanılmaz bir zevk aldığını, bundan kendine pay çıkardığını dile getirmiştir. “Âşık” rolünü üstlenen şair, sevgiliyle olan bu diyalogu nedeniyle rakiplerine karşı büyük bir zafer kazanmıştır.

“Vaktidir diñle figânım bezme gel ey mâh-rû

Bir uzun efsânedir Leylâ tükenmez sohbetim” (G. 86/7)

Leylâ Hanım: “Ey ay yüzlü sevgili, meclise gel! Gel de figanımı dinle, şimdi tam vaktidir. Bu uzun bir efsanedir, bu konuda sohbetim bitmez.” diyerek âşık tipini üstlenmiştir.

“İder Leylâ’yı küşte bir nigehe tîr-i müjgânîñ

Yeter kan itmesün ol gamze-i pür-gûlarıñ cânâ” (G. 1/5)

Ey sevgili, bir bakışınla kirpiklerinin oku Leylâ’yı öldürür. Yeter artık, çok şeyler söyleyen o yan bakışların Leylâ’nın canını yakmasın! Leylâ bu beyitte “âşık” konumundadır, sevgilinin acımasız bakışlarından şikâyet etmektedir.

“Leylâ o mâh-rû katı hercâyidir sakın

Olduñsa rahmı yokdur aña mübtelâ abes” (G. 17/5)

Ey Leylâ, o ay yüzlü sevgili kesinlikle kararsızdır, onun ne yapacağı belli değildir, üstelik acıması da yoktur. Onun merhameti yoktur, ona müptela olmak boşunadır. Beyitte

ay yüzlü sevgiliye âşık olma durumu söz konusu olduğundan Leylâ Hanım “âşık” rolündedir. Sevgili aşığa eziyet çektirir, ona karşı acımasızdır.

“Sohbeti yâr ile de pekçe uzatma Leylâ

O perî vahşidir ünsiyyeti pek güçdür güç” (G. 18/5)

Sevgiliyle olan sohbetini çok da uzatma Leylâ, o peri yüzlü sevgili vahşidir, onun dostluğu da çok zordur. Leylâ Hanım’ın “âşık” tipiyle karşımıza çıktığı bu beyitte sevgilinin vahşi ve acımasız; onunla dostluğun da oldukça güç olduğu belirtilmiştir.

“Dünyâyı dūd-ı âh ile itsem n’ola siyâh

Leylâ’yı şimdi yakdı bu nâr-ı harâret âh” (Mersiye, V/29)

Leylâ Hanım, bu beyitte yine âşık tipiyle karşımıza çıkmıştır. Bir tenasüp ve mübalağa örneği olan bu beyitte Leylâ Hanım, hararet ateşiyle âh ederek yandığını dile getirmiştir. Dünyayı bu hararetle ve ahının dumanıyla simsiyah etmesinde şaşılacak bir durumun olmadığını söylemiştir. “Leylâ, dūd, siyâh, yak-, nâr” gibi kavramların uyumlu olarak beyitte bir araya getirilerek kullanılmıştır.

“Ol şûh bizimle ideli ‘ahdi ferâmûş

Leylâ gibi eyvâh gönülde kederim var” (G. 27/6)

Leylâ Hanım bu beyitte yine âşık tipini üstlenmiştir. “Ol şûh” sözüyle kastedilen sevgilidir. Burada doğal olarak âşık tipini de Leylâ Hanım üstlenmiştir. Leylâ Hanım, o baştan çıkarıcı sevgili bize verdiği sözü unuttuğundan beri Leylâ gibi gönülde kederimiz var, diyerek tipler arasında geçiş yapmıştır.

“İş mi Leylâ âh ile a‘dâdan ahz-ı intikâm

Tur hele bak sevdiğim geçsün bu yaz ‘âlem bu yâ” (G. 5/7)

Ey Leylâ, âh ederek düşmanlardan intikam almak kolay bir iş mi? Bekle sevdiğim, hele bu yaz da geçsin; âlem bu ya, gün ola harman ola! Leylâ Hanım bu beyitte de âşık tipini üstlenmiştir.

“Nice dek ile Leylâ sūk-ı gamda

Metâ‘-ı gönlüm aldı satdı ol şûh” (G. 21/5)

Ey Leylâ! Ne zamana kadar o baştan çıkarıcı sevgili dert pazarında gönül malımı alıp satacak? Leylâ, bu beyitte ise gönlü mal gibi alınıp satılan âşık tiplmesiyle karşımıza çıkmıştır.

“Leylâ o perî-rûya biraz ‘arz-ı hulûs it

Düş pâyına tenhâda ne dirlerse disünler” (G. 37/7)

Ey Leylâ, o peri yüzlü sevgiliye aşkını samimi duygularla belli et! Sevgilinin ayağına tenhada kapan, seni bu hâlde görenler ne derlerse desinler! Leylâ burada âşık olarak sevgiliye duygularını ifade etmiştir.

“Bir gice eylerse Leylâ’ya o mâh ‘arz-ı cemâl

Ehl-i 'aşka bes değil midir kemân u nây u def" (G. 58/5)

Leylâ'ya o ay yüzlü sevgili bir gece yüzünü gösterse aşk ehline keman, ney ve def yeterli değil midir? Bu beyitte Leylâ âşık tipiyle ay yüzlü sevgilisini görmek için çırpınan âşık tipini canlandırmıştır.

"Pek de nâz eyler ise 'âşık-ı bî-çârelere

Sen de Leylâ o mehi turma hemân sîneye çek" (G. 65/5)

Sevgili senin gibi biçare âşıklara çok naz ederse ey Leylâ o ay yüzlü sevgiliyi sen de durma, hemen sineye çek! Bu beyitte "sîneye çekmek" sözü tevriyeli kullanılmıştır: sevgilinin nazını sineye çekmek, sevgiliyi sinesine çekmek (kucaklamak). Leylâ Hanım, burada âşık tipiyle karşımızdadır.

"Yeter Leylâ yeter ahvâliñi 'arz itme dildâra

Güzellerde vefâ yok gâlibâ âhir zamân oldu" (G. 109/6)

Yeter, Leylâ yeter, hâlini sevgiliye anlatıp durma! Galiba artık ahir zaman oldu, bu devirde güzellerde vefa yoktur, derler. Leylâ Hanım âşık tipiyle feveran etmektedir.

"Dün görüp ol şûhî Leylâ ben didim

'Âşık öldürmek düşer mi şânına" (G. 98/7)

Dün o baştan çıkarıcı sevgiliyi görünce ben dedim ki: "Ey sevgili, âşık öldürmek senin şânına yakışır mı?" Leylâ bu beyitte de "âşık" tipiyle karşımıza çıkmaktadır. Şair, şuh olan sevgilinin kendisinin canına kastettiğini, bunun ona yakışmadığını söylemektedir.

2.3. Kul, Bende, Köle Tiplerinde Leylâ Hanım

Şairler; kendilerini destekleyen ve koruyan bir hamiye daima ihtiyaç duymuşlardır. Hamilik anlayışını tam olarak karşılamasa da Allâh'a, peygambere, dört halifeye, din büyüklerine, padişah ve önemli devlet adamlarıyla yakınlarına iltica etmişler, onlara karşı zayıflığını ve acizliğini dile getirmişlerdir. Tasavvufî anlamda "köle" anlamına gelen kul; insanın Allah'a karşı olan durumuna işaret etmektedir. Kul; Allah'a ulaşmak için kâmil bir şeyhe bağlanmalıdır (Cebecioğlu 2020: 293). Kul, Osmanlı'da gayrimüslimlerden devşirilmiş asker ve devlet adamları için kullanılan tabirdir. "*Osmanlı Devleti'nde 'kul' olmak, devlet kapısında bulunmak padişaha yakın olmak anlamlarına geldiği için itibarlı kabul edilmiştir. Güzellik sultanı olan maşûkun da âşığı olmak, âşık için 'baht ve mutluluk' vesilesidir*" (Koç Keskin, 2010: 408). Kendisine hamilik yapan devlet adamlarının önemli bir vazifeye veya makama getirilmesine, onların imar faaliyetlerine tarih düşürülmesi gibi vesilelerle şairler; "kul" tipiyle onlara bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Leylâ Hanım da şiirlerinde "bende, kul, köle" gibi ifadelerle hamilerine olan minnetini arz etmiştir. Şair, başta Allâh olmak üzere Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi olan padişaha, padişahların kız kardeşlerine, Hz. Alî'ye, Hz. Mevlânâ'ya, devlet adamlarına, sevgiliye bağlılığımı dile getirmek için "kul" tipiyle karşımıza çıkmaktadır.

"Kıl du 'â-yı devletin Leylâ yeter çok söz yeter

Sait YILTER

Bu du ‘âmi eyle dergâhında yâ Rab müstecâb” (K. 2/23)

Leylâ Hanım sözü fazla yere uzattığını, artık talihinin dönmesi için duaya başlaması gerektiğini dile getirmiş; bir “kul” olarak Allâh’tan duasının kabulünü talep etmiştir.

“Kullar olup ‘isyân ile sen ‘afv ile meşhûr

‘Afvîñla idersin dil-i virânemi ma ‘mûr

Leylâ kuluñ olsun mı bu efkâr ile mehcûr

Dil mu ‘terif-i cürm ü kusûr oldı Hudâyâ” (Münâcât, 2/6)

Bu dünyada bir “kul” olarak Leylâ da herkes gibi isyanla, Allah ise affetmekle meşhurdur. Şairin yıkık gönlü, halis bir kalp ile Allah’a yaptığı af dileğiyle mamur olmuştur. Leylâ Hanım af dilemekten -bir an olsun- vazgeçmemelidir. Çünkü onun gönlü Allah’a karşı işlediği suçlarını ve yaptığı kusurlarını itiraf etmekle meşguldür.

“Gülmemiştir geleli dünyâya

Merhamet eyle kuluñ Leylâ’ya

Yüzi ağıyla götür ‘ukbâya

Meded it bendeñe yâ Hazret-i Pîr” (Murabba, 1/9)

Leylâ Hanım, Divan’ında Hz. Mevlânâ’ya, Mevlevî büyüklerine ve Şeyh Gâlib’e olan sevgisini sıklıkla dile getirmiştir. Hz. Mevlânâ için yazdığı murabbanın bu son bendinde Hz. Pîr’in kulu ve bendesi olduğunu ifade etmiştir. Leylâ dünyaya geldiğinden beri yüzü gülmemiş, Hz. Mevlânâ’dan kendisine merhamet etmesini istemiştir. Hz. Pîr’den imdadına yetişmesini, kendisini öbür dünyaya yüz akıyla götürmesini istemiştir.

“Eylese ikdâr Leylâ kuluñi cûduñ eger

Sâye-i lutfuñda gelse tab ‘ıma tâb u tüvân” (K. 3/13)

Sultan I. Abdülmecid’e yazdığı Ramazaniyye’sinde Leylâ Hanım padişahın cömertliğinin, onun “kulu” olan şaire güç vereceğini; ihsanlarının sayesinde kendisine güç ve kuvvet geleceğini dile getirmiştir.

“N’ola fahr eylese Leylâ kulu şimden girü zîrâ

Keşîde kaldı nâm-ı Hazret-i Sultân’ı Divâna” (K. 4/20)

Leylâ Hanım, I. Abdülhamid’in kızı Hibetullâh Sultan’a yazdığı kasidesindeki bu beyitte ona kul olduğunu söylemiştir. Leylâ Hanım saraydaki kadınlarla dostluklar kurmuş, onların yardımlarını görmüş, onları velinimet olarak kabul etmiştir. Şair, divana güzellik katan padişah kerimesi Hibetullâh Sultan’ı ne kadar övse azdır.

“Bendesi Leylâ didi tebrîk idüp târîhini

“Mustafâ Pâşâ ile câh-ı Edirne buldı şân” (T. 10/11)

Leylâ Hanım padişah, padişahın eşleri, kızları, kız kardeşleri ile yakın ilişkiler kurmuş; önemli devlet adamlarıyla da tanışma fırsatı bulmuştur. Bir gelenek olarak devlet adamlarının bir makama getirilmelerine tarihler düşürülmüştür. Leylâ Hanım da devlet

adamlarına tarih manzumeleri yazarak onlara olan bağlılığını göstermiş, lütuf ve ihsanlarına mazhar olmuştur. Mustafa Paşa'nın Edirne valisi olmasına tarih manzumesinde yer veren Leylâ Hanım, onu tebrik ederek bir bendesi olduğunu, bu devlet adamı ile Edirne'nin şan ve şöhrete kavuştuğunu belirtmiştir.

“Her ne lâzım ise Leylâ kuluña emr eyle

Ser-i kâyuñda seniñ bende-i fermânıñdır” (G. 34/5)

Sevgili, aşk ülkesinin padişahıdır. Âşık bu ülkenin padişahı olan sevgilinin kuludur, kölesidir. Sevgilinin tek sözü dahi âşığa bir lütuftur ve onun her sözü kendisi için birer emirdir. Leylâ Hanım bu beyitte de “kul, bende” tipiyle karşımıza çıkmıştır. Ey aşk ülkesinin padişahı olan sevgili, Leylâ kulundan sana her ne lazımsa emret! Leylâ bu aşk ülkesinde senin fermanının kölesidir.

“Neydi teşrîfiñle ihyâ eylemişdiñ bir gice

Bu değil mi şimdi Leylâ bendeñe tağ üsti bâğ” (G. 55/7)

(Ey sevgili!) bir gece meclise teşrif ederek Leylâ'yı ihya eylemiştin. Leylâ kuluna bu şimdi dağ üstü bâğ değil midir, yani bundan daha büyük ihsan mı olur? Şair bu beyitte sevgilisinin bendesi olduğunu dile getirmiştir.

2.4. Peyrev Tipinde Leylâ Hanım

Peyrevlik; birinin arkasından gitme, izini takip etme, ona tabi olma anlamına gelmektedir. Birine peyrev olmak, o kimsenin ardından gitmek veya onu takip etmektir (Ayverdi 2011: 994). *“Tezkirelerde de bu manasıyla karşımıza çıkan kelime birinden doğrudan eğitim alma anlamı taşımasa da üslup bakımından bir kişiyi takip etme, onun izini sürme, bir nevi kendini örnek alınan kişinin tarzı ve sanat yapma biçimi doğrultusunda eğitime anlamlarını sezdirmektedir”* (Esmer 2020: 79). Çok belirgin olarak dile getirilmese de şairlerin peyrev tipiyle tezkirelerde ve mahlas beyitlerinde anıldığı görülmektedir. Tezkire yazarları; şairlerin, üslubunu beğendiği ve aynı yolda yürüdüğü diğer şairlere olan bağlılıklarından sıklıkla bahsetmişlerdir. Şairler bazen mahlas beyitlerinde beğendiği şairlerin peyrevi olduğunu övünerek dile getirmişlerdir. Şiirlerini ve üslubunu beğendiği şairlerin eserlerine nazireler yazmış; genellikle mütevazı bir şekilde üstat olarak kabul ettikleri şairlerin “peyrevi” olduklarını övünerek dile getirmişlerdir. Söz konusu durum genellikle nazire yazan şairlerde görülmektedir. Şairlerin kendilerini peyrev tipiyle ifade ettikleri, bu tarz şiirlerinde rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Leylâ Hanım da edebî kişiliği üzerinde etkili olan şairleri özellikle mahlas beyitlerinde sıklıkla anmıştır. Bazı şairlere özel bir saygısı ve ilgisi olduğunu Leylâ Hanım açık yüreklilikle dile getirmiştir. Bu şairlerin sıkı birer takipçisi olduğunu dile getirmiş, onlara peyrevlik ettiğini övünerek ifade etmiştir. Leylâ Hanım'ın sevdiği şairlerin başında Şeyh Gâlib gelmektedir; ayrıca şair Hasbî, Keçecizâde İzzet Mollâ, Nûrî Bey, Enderunlu Vâsıf ve Şem'-i Şem'ullâh gibi şairlere de peyrevlik ettiğini gururla dile getirmiş, şiirlerine -kendi ifadesiyle gücü yetmezse de- nazireler yazmıştır.

“Yoksa Leylâ Gâlib'i tanzîre şimdi kudretiñ

Hâme bir gün bülbül-i gûyâ olur 'âlem bu yâ” (G. 3/6)

Sait YILTER

Leylâ Hanım'ın Şeyh Gâlib'den etkilendiği şiirlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Leylâ Hanım; Şeyh Gâlib'in Mevlevî büyüğü ve usta bir şair olduğunu, ona nazireler yazmaya şimdilik kudreti olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen şair, talihi yaver giderse bir gün kalemi bülbüle dönerek Şeyh Gâlib'e de nazireler yazacağını ümit etmektedir.

“Hazret-i Hasbî'yi tanzîr eyledi Leylâ yine

Beynimizde bundan özge iftihâr olmaz bana” (G. 6/6)

“Leylâ'yı iderdi bir iki beyt ile ihyâ

Hasbî-i hüner-perver iderse bunu tanzîr” (G. 33/7)

Şairlerin birbirlerine şiirler veya şiirlerine nazireler yazması sıradan bir durumdur. Hasbî'nin şiirine nazire yazdığını söyleyen Leylâ Hanım, şairler arasında bundan daha büyük bir iftihar olmadığını dile getirmiştir. Şiir yazmada hüner sahibi olan Hasbî, Leylâ Hanım'a bir iki beyit ile olsun nazire yazarsa onu ihya edecektir.

“Hazret-i 'İzzet'i tanzîre ne haddiñ Leylâ

Nazar eyler ise revnak virür eş'âra sabâh” (G. 20/6)

Ey Leylâ, İzzet Mollâ'ya nazireler yazmak senin haddine midir? İzzet Mollâ şiirlerine şöyle bir bakarsa sabah yeli gibi onlara parlaklık verir. Keçecizâde İzzet Mollâ, Leylâ Hanım'ın dayısıdır, onu koruyup kollamıştır. Hem şairliği hem de kendisine hamî olması Leylâ Hanım için bir şereftir, hatta onun şiirlerine şöyle bir göz atsa onun için bu büyük bir lütuftur. Leylâ Hanım, böyle bir şaire nazire yazmanın haddine olmadığını söyleyerek tevazu göstermiştir.

“Nûri-i merhûmuñ oldum ben de Leylâ pey-revi

Öyle zâtıñ şi'rini iz'ân idenler bizleriz” (G. 44/7)

Leylâ Hanım'ın “merhum” sözüyle kastettiği şair 1799 yılında vefat eden Halîl Nûrî Bey'dir. Halîl Nûrî Bey de Mevlevî'dir ve divanında bu doğrultuda şiirleri bulunmaktadır. Leylâ Hanım, ben de rahmetli Nûrî'nin izinden gider oldum; onun şiirlerini anlayan da bizleriz, diyerek Nûrî Bey'in izinden gitmekle övünmektedir.

“‘Aceb haddiñ midir Leylâ cenâb-ı Vâsıf'ı tanzîr

Aña var ise beñzer işini 'âlemde sağlarmış” (G. 47/7)

Leylâ Hanım'ın şiirlerini beğendiği ve şiirlerine nazireler yazdığı bir diğer isim ise Enderunlu Vâsıf'tır. Ey Leylâ, Vâsıf'ın şiirlerine nazireler yazmak senin haddine midir? Bu âlemde ona benzer şiirler yazan varsa her işini hakikaten sağlama almış demektir.

“Leylâ olup ehl-i hüneriñ 'afvına mağrûr

Vâsıf Beg'i tanzîre cesâret budur işte” (G. 100/8)

Leylâ Hanım hüner ehlinin şiirdeki kusurlarını hoş görmesiyle gururlanmaktadır. Şair, Vâsıf'ın şiirlerine nazire yazmanın cesaret istediğini ve kendisinin buna cüret ettiğini ifade etmektedir.

“Biz dahi Şem ‘i-i merhûma idüp pey-revlik

Yanarız her gice Leylâ gibidir şöretimiz” (G. 42/5)

Kendisi de Mevlevî tarikatının müntesibi olan Leylâ Hanım, bir Mevlevî dedesi olan Şem’î’ye peyrevlik ettiğini gururla dile getirmektedir. Bu beyitte tenasüp, mübalağa ve telmih sanatlarına müracaat edilmiştir. Şair, mesnevi kahramanı Leylâ gibi bir şöretinin olduğunu ve her gece sabaha kadar mum gibi yandığını dile getirmiştir.

2.5. Rind Tipinde Leylâ Hanım

Divan şiirinde rind ve zâhid, dinî tiplmeler olarak öne çıkmıştır. Dünya nimetlerinden kâm alarak yaşayan divan şairi, daima kendisini cehennemle korkutan zâhid tipiyle mücadele hâindedir.

“Rind, dîvân şiirinde örnek tutulan, kâmil, olgun kişidir. Kendi değer yargıları ile yaşayarak başkalarının düşüncesine önem vermeyen rind, geniş görüşlü bir kimsedir. Birçoklarının ömürleri boyunca peşinden koştukları mal, şöret, mevki gibi şeyleri umursamaz. Din karşısında hoşgörülü, yaşam ve geçim kurallarına boş vericidir. Kimsenin kınamasına aldırmayarak riyasız ve yalansız olmaya çalışır. Hikmete, hakikate düşkündür” (Durmaz 2005: 58).

Rindlik şairler için hayatın anlamı ve diğer insanlardan farklı olduklarının göstergesidir. Bu nedenle şairler rind olduklarını övünerek dile getirmişlerdir. *“Divan şairi kendini rind olarak değerlendirir. Ona göre cihanın pul kadar değeri yoktur. Hayatında hiç içki içemeyen şairlerin dahi çoğu zaman meyhaneden, içkiden, sakiden bahsetmeleri çok zaman rindane bir hayat yaşadıklarını empoze etmek istemelerindedir” (Pala 2018: 377).*

“Zâhid eylerse n’ola sûziş-i ‘aşkı ta ‘yib

Bilür ahvâl-i dil-i zârîñi Leylâ rindân” (K. 5/22)

Âşığın karşısında nasıl ki rakip varsa rindin karşısında da onu eleştiren, ona karşı çıkan zâhid vardır. Bu beyitte Leylâ Hanım, çoğu divan şairi gibi rind tipiyle karşımıza çıkmıştır. Zâhid aşk acısından duyulan üzüntüyü, kederi ayıplar. Çünkü zâhid yüreği inleyen bu rindlerin hâinden anlamaz.

“Rûy-ı siyehin sürdi bu Leylâ der-i Hakk’a

Gam mı çekeriz açmasa sûfî bize bir bâb” (G. 12/5)

Leylâ, Hak kapısına günahattan kararmış yüzünü sürdü; sofiler bize bir kapı açmadı diye mi üzüleceğiz? Leylâ Hanım bu beyitte sofî tipine rind tipiyle karşı çıkmıştır.

2.6. Leylâ Tipinde Leylâ Hanım

Şair -isminin de Leylâ olmasından ötürü- divanında kendisini daha çok Leylâ tipiyle özdeşleştirmiştir. Leylâ tiplemesini bütün divan şairleri gibi Leylâ Hanım da değişik anlamlarda gazel ve diğer nazım şekillerinde kullanmıştır.

“Şairler, çoğu zaman Leylâ'nın lügat anlamı yani 'karanlık ve gece' sözcükleri üzerinde sanat yapmışlar; sevgilinin saçını bir mazmun hâline getirmişler, tenasüp, tevriye, telmih gibi sanatlarla da Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden bahsetmişlerdir. Mecnûn, sevgiliye olan aşırı düşkünlüğü; ızdıraba, cevr ü cefaya olan sabrı; aşkı nedeniyle içinde bulunduğu cünûn hâli, aşk ve cünûn içinde çöllerde dolaşması ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık etmesi gibi birtakım özellikleriyle şiire girmiştir” (Kazan Nas 2017: 253).

Leylâ tiplemesi şairin divanında iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: şairin bizzat kendisi, mesnevi kahramanı Leylâ. Özellikle gazellerin mahlas beyitlerinde Leylâ Hanım'ın kendisinden bahsettiği görülmektedir. Bu beyitlerde “kul” tipiyle karşımıza çıkan Leylâ tipinden daha önce bahsedilmişti. İkinci bir tip olarak şiirlerdeki Leylâ, “Leylâ ve Mecnûn” mesnevisinin asıl kahramanlarından biridir. Leylâ, uğruna Mecnun'u çöllere düşüren onun aşkıyla deliren âşığın sevgilisidir ya da bizzat kendisidir. Şair birçok şiirinde -daha çok gazellerinde- sıklıkla hikâye kahramanı olan Leylâ'ya göndermede bulunmuştur.

Leylâ kelimesinin anlamına bakılırsa Arapça “leyl” kelimesinden türediği için “gecenin siyahı, karanlık, siyah... gibi anlamlarla beraber saç” anlamını da taşıdığını görmekteyiz. Leylâ Hanım'ın divanında telmih, tenasüp, mübalağa, leff ü neşr gibi anlam sanatlarından yararlanarak şiirlerinde bu tiplemeye yer verdiği görülmektedir.

“Bir kerre hep ‘uşşâk ile Kandilli’ye gitdik

Bir cür‘a içüp ‘aşk ile mecnûnlığa yetdik

Leylâ ile şeb-tâ-be-seher sohbetiñ itdik

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik

Tenhâca varup Göksu’ya ‘işret var içinde” (Tahmis, 12/4)

Nedim'in gazeline yazılan tahmisin bu bendinde Leylâ Hanım, “Leylâ ve Mecnûn” mesnevisine telmihte bulunarak bir seferinde âşıklarla Kandilli'ye gittiğini, bol bol şaraplar içerek ve hatta kadehlerin dibindeki tortuyu da yutarak zil zurna sarhoş olduğunu dile getirmiştir. Aşk şarabının etkisiyle Mecnûn olup sabaha kadar Leylâ (sevgili) ile sohbet ettiklerini anlatan şair, vaktiyle Nedim'in de aynı şekilde işret meclisine katıldığını belirtmiştir.

“Kâr eyledi cevriñ dile ey gamzesi hûn-hâr

Gel olma cefâ-kâr

Gel meclise zevk eyleyelim bir gice tenhâ

Bir sen biri Leylâ” (Müstezâd, 2/5)

Ey gamzesi kanlar içici sevgili! Yaptığın eziyetler gönlümde dayanacak güç bırakmadı. Artık yeter, bu kadar da cefakâr olma! Bir gece meclise gizlice gel de bir zevk ü safa edelim. Bir senden bahsedelim, bir de Leylâ'dan... Bu son mısradaki kastedilen “bir sen” sözüyle sevgili; “biri Leylâ” sözüyle ise mesnevi kahramanı Leylâ kastedilmiş, yani telmihte bulunulmuştur.

*‘Uşşâk ile zeyn olsa eğer meclis-i ‘işret
Değmez birine hâlini ‘arz itmege nevbet
Ol şûh nigâh itmege Leylâ’ya ne zahmet
Bu matla’ı yâd itmededir hazret-i ‘İzzet
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfi telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince” (Terdîs, 2/6)*

İşret meclisi âşıklarla süslense de hiçbirine hâlini anlatmaya değmez. O baştan çıkarıcı sevgili Leylâ’ya bakmaya hiç zahmet etmesin. Çünkü bu matla beyti İzzet Mollâ hazretlerini hatırlatmaktadır: O sevgilinin saçlarının teli kadar Mecnûn gibi âşıkları vardır. O ay yüzlü sevgiliye gelince “Leylâ” ismi ancak bir efsane olarak dillerde kalmıştır.

2.7. Mecnûn Tipinde Leylâ Hanım

Sözlükte “*sevdadan ötürü kendisini kaybetmiş; çılgın, deli*” (Akalm vd. 2011: 1642) gibi anlamlara gelen mecnûn, klasik şiirde daha çok mesnevi kahramanı olarak bilinmektedir.

“Asıl adının Kays olduğu rivayet edilen bu kişinin gerçekte yaşayıp yaşamadığı, eğer tarihi bir kişilik olarak yaşamışsa ne zaman ve nerede yaşadığı, nesep ve hayatının mahiyeti hep tartışılmalı konulardan biri olmuştur. Pek çok kaynağın bir efsane olarak nitelediği Leyla ile Mecnûn’un hikâyesi asırlardır dilden dile dolaşmış, pek çok şairin mesnevisinin konusu veya yazdığı bir şiirin ya mazmunu ya telmihi olmuştur. Divan şiirinde en fazla işlenen konuların başında gelmiştir.” (Canım 2018: 314).

Leylâ Hanım, bazı şiirlerinde bu minvalde kendisini Mecnûn’un yerine koyarak bilinen Leylâ ve Mecnun mesnevisine göndermede bulunmuştur. Şair, Mecnûn’un tipik özelliklerini üstelenerek duygularını dile getirmiştir. Mecnûn âşık bir gençtir, sevgilisine kavuşamadığı için delirir ve çöllere düşer. Herkesten kaçır, çöldeki hayvanlarla arkadaşlık kurar. Leylâ -istmeden de olsa- karşılık veremediği için ona sitemde bulunur. Leylâ Hanım şiirlerinde Mecnun’un bu özelliklerine atıfta bulunarak -isminden dolayı mecburen- “Leylâ” ismiyle kendini Mecnûn’un yerine koymuştur.

*“Gönlüm gibi dünyâyı harâb eyle İlâhî
Hüşyârını da mest-i şarâb eyle İlâhî
Bir meclise Leylâ ile gelsün de o sâkî
Murg-ı dili ol bezme kebâb eyle İlâhî” (Rubâ’î/16)*

Ey Allâh'ım, bu dünyayı da gönlüm gibi harap eyle, aklımı aşk şarabıyla sarhoş eyle! Ay Allâh'ım, o sâkî (sevgili-Leylâ) de meclise Leylâ (âşık-Mecnûn) ile gelsin de bu gönül kuşumu o meclise kebab eyle! Bu beyitte Leylâ Hanım, Mecnûn tiplmesiyle Allâh'a yalvarmaktadır. Bu beyitte mesnevideki Leylâ ile Mecnûn tiplmeleri yer değiştirmiştir.

“Dil-i mecruhumuz da lâle-âsâ dâğ dâğ oldu

Bu nâr-ı ‘aşk ile Leylâ komışdur başı meydâna” (K. 4/17)

Bu yaralı gönlümüz de lale (kadeh) gibi paramparça oldu. Leylâ (âşık-Mecnûn) bu aşk ateşiyle başını aşk meydanına koymuştur. Bu beyitte mesnevide Mecnûn'un aşk acısıyla çöllere dūřmesi, başını aşk meydanına koymasđ hatırlatılmaktadır. Bu yönüyle Leylâ Hanım, Mecnûn tipiyle karşımıza çıkmıştır.

“Beni hicrânıñ ile eylediñ ‘ömrüm ber-bâd

Görse hayrette kalur hâlimi Kays u Ferhâd

Yine Leylâ dahi bülbül gibi eyler feryâd

Gice tâ subha kadar ağladı bî-çâre Nihâd

Bir haber var mı o meh-rûdan ‘aceb söyle sabâ” (Tahmîs, 9/6)

Nihâd'ın gazeline Leylâ Hanım'ın yazdığı tahminin son bendinde şair, (âşık-Mecnûn) tipiyle rol üstlenmiştir. Leylâ (âşık-Mecnûn), sevgilisinden (Leylâ'dan) ayrıldığı için ömrü berbat olmuştur. Leylâ'nın (âşığın) yaşadıklarını Kays ve Ferhâd görse hayrette kalacaktır. Bu yüzden Leylâ Hanım, yine bülbül (âşık) gibi feryat etmekte ve Mecnûn tipiyle karşımıza çıkmaktadır.

“Vaktidir diñle figânım bezme gel ey mâh-rû

Bir uzun efsânedir Leylâ tükenmez sohbetim” (G. 86/7)

Leylâ Hanım: “Ey ay yüzlü sevgili, meclise gel! Gel de figanımı dinle, şimdi tam vaktidir. Bu uzun bir efsanedir, bu konuda sohbetim bitmez.” diyerek âşık (Mecnûn) tipini üstlenmiştir. Leylâ ve Mecnun mesnevisi gibi “bir uzun efsanedir” sözüyle telmihte de bulunulmuştur. Hâliyle bu beyitten hem âşık hem de âşığın mesnevideki tipi olan Mecnûn'un kastedildiği anlaşılmaktadır.

2.8. Derviş Tipinde Leylâ Hanım

Leylâ Hanım'ın nasıl bir dinî eğitim aldığına dair kaynaklarda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır, ancak ilmî ve edebî bilgilerini başta dayısı Keçecizâde İzzet Mollâ olmak üzere aile çevresinden aldığı bilinmektedir (Arslan 2003: 25). Buna rağmen şairin dindar bir kişiliğe sahip olmadığı şiirlerinde anlaşılmaktadır. Leylâ Hanım, şiirlerinde dinî-tasavvufi kavramları yeri geldikçe kullanmıştır, ancak mutasavvıf bir řair olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Leylâ Hanım divanında derviş tipine işaret eden fazla beyit bulunmamaktadır. şairin aşağıdaki beytinde “hân-kâh-ı ‘aşka soyunmak, ‘abâ-pūř olmak” ifadeleriyle bir derviş tipiyle karşımıza çıkmaktadır. “*Derviş, dışarıdan hakir, fakir olarak görölse bile âlemlerin hazinesi onda saklı olup hiçliği dünyaya değişmez. O,*

bilinçli olarak fakrı yani yokluğu, hiçliği tercih eder. Derviş mama âleminin sultanıdır. Öyle ki dört kitabın manasını lisanında belirleyen dervişi melekler dahi anlayamaz. Derviş olmak zor ve meşakkatli yollardan geçmek demektir.” (Güler ve Yıldız 2023: 701). Şairin divanında derviş tiplmesine uygun fazla örnek yoktur. Leylâ Hanım'a ait aşağıdaki beyit, mutasavvıf bir şairin kaleminden çıkmış gibidir.

“Soyundu hân-kâh-ı ‘aşka Leylâ

“Koyup nâmûsı olmuşdur ‘abâ-pûş” (G. 46/7)

Leylâ, aşk dergâhına soyunmuş, abasını sırtına geçirmiş; arı, namusu bırakıp büsbütün bir kalender bir derviş olmuştur. Leylâ Hanım bu beyitte hem “âşık” hem de “derviş” tipiyle kendisini ifade etmiştir.

Sonuç

Divan şiiri soyut konulardan bahsetse bile toplumu çepeçevre kuşatan sosyo-kültürel bir birikimdir. Bu nedenle şiir tahlili yapılırken şairin kendisiyle mekân, zaman, inanışlar, kültürel birikim de göz önünde bulundurulmalıdır. Divan şiirinde ekonomik ve dinî yapı, gelenekler, hikâye, efsane ve mitolojik unsurlar gibi kültürel zenginlikleri tespit etmek mümkündür. Eserlerin merkezinde “insan” unsuru yer aldığı için tip ve şahsiyetler önem kazanır. Şahsiyet özelliği taşıyan insan unsuru zamanla onların ortak özelliklerini yansıtarak tiplleşme temayülü gösterir.

Bu çalışmada Leylâ Hanım Divanı'ndaki “Leylâ” tiplmeleri tespit edilmiş; bir “şahsiyet” olarak şairin kendisinden nasıl bahsettiği örneklerle açıklanmıştır. Leylâ Hanım bir kadın divan şairidir, ancak şiirlerinin çoğu zaman bir erkek divan şairinin dilinden çıkmış gibidir. Buna rağmen bir şahsiyet olarak şair Leylâ Hanım ve mesnevi kahramanı “Leylâ” tipi girift bir şekilde kullanılmış, tip ve şahsiyetler bazı durumlarda yer değiştirmiştir. Leylâ Hanım; özellikle Allah'a dua edip merhamet dilerken, devrin padişahlarını överken, şehzadelerin sünnetlerinden, ünlü şairlerin ve diğer kişilerin doğum veya ölüm tarihlerinden bahsederken bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmıştır. Buna rağmen şairin şahsiyeti çoğu zaman muğlaklaşmış, “kul, köle ve bende” şeklinde tiplleşme temayülü göstermiştir. Mesnevi kahramanı olan Leylâ tipi; Leylâ'nın Mecnûn'u sevmesi, ona kavuşamamasıyla yanan gönlünün acıları etrafında şekillenmiştir. Leylâ Hanım'ın ilginç tiplmelerden biri de Mecnûn tipidir. Şair -nadiren de olsa- kendisini bu tip üzerinden ifade etmeye çalışmıştır. Leylâ, bir kadın ismidir ve sevgili anlamına kullanılmıştır. Bu nedenle şair âşığın ızdırabına, çektiği acıya sebep olan sevgiliyi de “Leylâ tipi” olarak ele almıştır. Leyla Hanım ayrıca “rind, peyrev, aşık, kul, derviş ve sevgili” tiplmeleriyle de karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Akalın, Haluk Şükrü vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arslan, Mehmet (2004). *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ayverdi, İlhami (2011). *Kubbealtı Lügati Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayınları (Milliyet).

Birici, Sevim (2010). Ahmed-i Dâî'nin Mahlas Beyitlerinde Hüsn-i Tahallus. *Fırat University Journal of Social Science*, 20 (2), 79-90. Erişim adresi: [http:// https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/715877](http://https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/715877) [18.09.2023].

Canım, Rıdvan (2018). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Cebeci, Dilaver (2009). *Divan Şiirinde Kadın*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Cebecioğlu, Ethem (2020). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (7. Baskı). Ankara: Otto Yayınları.

Çelik, Mehmet Furkan (2020). Klasik Türk Şiiri Odağında Tip ve Tiple İlgili Yaklaşımlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(44), 302-310 // Erişim adresi: <http://sobider.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=e256bb94-e3cc-4cfc-b208-bd8b74480af1.pdf&key=41498> [17.08.2023].

Durmaz, Gülay (2005). Divân Şiirinde Rind. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (8), 57-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214670> [14.05.2023]

Esmer, Beril İzel (2020). *Anadolu Sahası Tezkirelerinde Eğitim, Öğretim ve Yetiştiricilik*. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı, Basılmamış YL Tezi

Güler, Ömer Faruk ve Yıldız, Merve. (2023). Eşrefoğlu Rûmî Divânı'ndaki dinî tipler üzerine bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 695-722. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2959587> [19.09.2023]

İlhan, Bilge (2016). Sehî Bey Divanı'nda Dini Tipler. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3(6), 82-105. Erişim adresi: [https:// https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227558](https://https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227558) [11.08.2023]

Koç Keskin, Neslihan (2010). Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 400-420. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1428> [11.03.2023]

Nas, Şevkiye Kazan (2017). Klasik Türk Şiirindeki Leylâ Mazmunundan Modern Türk Şiirindeki Leylâ İmgesine: Mehmet Akif'in Kalemünde Leylâ Şiiri, *SUTAD*. (42): 251-271. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/386703> [01.05.2023]

Pala, İskender (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (29. Basım). İstanbul: Kapı Yayınları.

Redhouse, Sir James (2001). *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şemseddin Sami (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şentürk, Ahmet Atilla (1995). Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler. *Osmanlı Araştırmaları 15* Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/oa/issue/10963/131090> [11.02.2023]

Tezcan, Nuran (2012). Divan Edebiyatında Aşk, Kadın Kahramanlar ve Kıyafet Değişirme Motifi. *Acta Turcica*, IV, 2(1), 104-117. Erişim adresi: <https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/d32e5eac-e707-4ab7-8ec3-072f48d6dd66/content> [28.04.2023]

Tunç, Sema (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Prof. Dr. Turgut Karabey Özel Sayısı*. 15, 233-267. Erişim adresi: https://www.academia.edu/36057660/Klasik_T%C3%BCrk_%C5%9Eiirinde_Kad%C4%B1n_%C5%9Eahsiyetler [11.03.2023]

Yekbaş, Hakan (2010). *Sehî Bey Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, Ali (2006). *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yilter, Sait (2020). Leylâ Hanım ve Tarih Manzumeleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (2), 339-362. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aicusbed/issue/57605/686939> [19.01.2023]

Extended Abstract

Divan poets create their works within predetermined rules. As a member of the society, the poet reflected the culture and tradition of the environment in which he lived in his poems. For this reason, when analyzing poetry, not only the text but also the poet himself, geography, religion and beliefs, and cultural elements should be taken into consideration. In order to better understand classical Turkish poetry, it is necessary to firmly determine the poet's perspective on the individuals that make up the society. The words, concepts, types and personalities in the poem form an inseparable whole. A holistic approach is required to reach the inner world of the poem/poet. Although Leyla Hanım lived in a period when divan poetry began to lose its effectiveness, she successfully reflected the characteristics of the tradition in her works. Leyla Hanım clearly revealed her personality and perspective on life, especially in her pseudonym couplets. The poet used concepts related to the meaning of his name together in his poems. It is seen that Leyla Hanım, whose name is also her pseudonym, successfully uses classical poetry types in her poetry.

In this study, it was tried to determine how the characters and characters around the name Leyla were used in Leyla Hanım's Divan. The study started with a literature review, and information about types and personalities was given in similar studies. Subsequently, an attempt was made to identify Leyla Hanım as a personality in the poet's divan - especially in her pseudonym couplets - and the characters used in accordance with the understanding of classical poetry. The poet's divan was meticulously scanned, and the couplets containing the types and personalities used in the work were recorded. The identified types and personalities are classified under headings. The types and personalities used by Leyla Hanım in her poems are interpreted with couplets.

In this study, the "Leylâ" characters in Leyla Hanım's Divan were identified; how the poet talks about himself as a "personality" is explained with examples. Leyla Hanım is a female divan poet, but most of her poems seem to come from the language of a male divan poet. It is seen that Leyla Hanım makes evaluations about her inner world, especially in her pseudonym couplets. The poet gave him advice when necessary, praised his poetry and poetry despite some flaws, complained about his luck, and said that he would settle accounts with his cruel lover in the afterlife, outside the classical understanding of poetry. Despite this, the type of the poet Leyla Hanım and the mesnevi hero "Leylâ" as a person were used in an intricate way, and the types and personalities were replaced in some cases. Leyla Hanım; she appeared especially as a person when he prayed to God and asked for mercy, praised the sultans of the time, talked about the circumcision of the princes, the birth or death dates of famous poets and other people. Despite this, the personality design has often become vague and has tended to be typecast as "servant, slave and me". The type of Leyla, the hero of masnavi; Leyla's love for Mecnun is shaped around the pain in her heart that burns because she cannot meet him. One of Leyla Hanım's interesting characters is the Mecnun type. The poet tried to express himself through this type whenever necessary. Leyla is a female name and is used to mean lover. For this reason, the poet has discussed the lover who causes the lover's suffering and pain as the "Leyla type". Leyla Hanım also appears as "calender, follower, lover, slave, santon and lover" characters.

In Leyla Hanım's poems, her pseudonym couplets, in which she clearly reveals her personality, stand out in terms of number. This is actually a natural situation for divan poetry. Poets especially explained their understanding of poetry, their perspective on life, and their claims in the art of poetry in their pseudonym couplets. Leyla Hanım has never hesitated to assert her claim as a female divan poet. He also benefited from typologies related to his name. He included the characters used by the representatives of Divan poetry in his poems in line with this tradition. As done in this study, it will be useful to examine the characters used by poets in their poems in order to better understand divan poetry.